

ازهار گلشن

"ازهار گلشن" این مثنوی پر بار و گرانمایه، سروده و ساخته طبع ابراهیم گلشنی، سخنور و دانشمند و عارف نامدار قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری است. این کتاب که نسخه‌هایی از آن در گنجینه‌های نسخ خطی ایران موجود است (۱)، در شمار آثاری است که بامایه، ژرف اسلامی و انگیزه، نیرومند تهذیب و تربیت مردم بویژه رهنمونی اهل دانش و بینش به شعر پارسی درآمده و مسائلی از اخلاق و تفسیر و کلام و تصوف را به عبارت فارسی و در قالب مثنوی ریخته و تا کنون ارج و والای آن از دیده، کاوشگران ادب فارسی بدور مانده و کسوت بررسی و نقد بخود نیوشیده است و اینک بیاری پروردگار در حد توان و امکان به معرفی نگارنده و سیر اجمالی محتوای آن می‌پردازد:

نام و تبار سراینده: (۲)

ابراهیم پسر محمد پسر ابراهیم پسر شهاب‌الدین ایطوغمش آمدی بردعی به سال ۸۳۰
در آذربایجان بدنیا آمده و بسال ۹۴۰ در گذشته و در زاویه^۶ منسوب بخود او بخاک سپرده
شده و عارفی استانبولی در تاریخ درگذشت او چنین گفته است:

کرد رحلت ز گلستان وفا گلشنی اعنسی شیخ ابراهیم
زد قدم بر نشیمن لاهوت شد به خلوت سراسر ای انس مقیم
گفت هاتف برای او تاریخ "مات قطب الزمان ابراهیم"
از جانب مادر به حضرت امیر مؤمنان علی علیه السلام شرف پیوند دارد و از طرف پدر
به اغوز آقا واضع لغت ترک می‌رسد و نسبت آموزش و تعلمش به دده عمر روشنی تبریزی
می‌انجامد که دانشهای متنوع از او فرا گرفته و سرانجام مسند نشین تعلیم و ارشاد و سرسلسله^۶
گلشنیان از سلاسل عرفانی گردیده است. ابراهیم گلشنی دو پسر داشته: یکی شیخ احمد
گلشنی زاده متخلص به خیالی است که پس از فوت پدر جانشین او گشته و در سال ۹۷۷ در گذشته
است و دیگری سید علی متخلص به صفوتی است که نایب مناب برادر گردیده و بسال ۱۰۰۵
وفات یافته است. اما دده عمر روشنی برادر عطاءالدین خلوتی است که از خلفای معروف
سید یحیی شیروانی بوده و مدت‌ها در گنجه و بردعه و شروان بکار دعوت و ارشاد اشتغال
داشته و از آنجا به اردبیل و تبریز آمده و مرجع اکابر و مورد توجه حکام عصر قرار گرفته است

این شخص در زاویهٔ مظفریه تبریز تا سال ۸۹۲ اقامت داشته و در این تاریخ درگذشته و در محله مقصودیه تبریز دفن شده و از آثار وی یک دیوان و یک مثنوی باقی است .

معلومات و آثار :

ابراهیم گلشنی در علوم نقلیه بویژه در تفسیر و حدیث و تصوف و کلام ید طولی داشته و در ادب نیز از اساتید روزگار خود بوده و قصیده‌یی بزبان عربی در مقابل قصیدهٔ نائیهٔ ابن فارض بنظم آورده و دیوانی مشتمل بر اشعار فارسی و ترکی از وی باقی مانده است . نسخه‌یی از دیوانش که ۴۴۰ صحیفه دارد در کتابخانه مصر موجود و از جملهٔ مثنویاتش کتابی است تحت عنوان " معنوی الخفی " با ۴۰۰۰۰ بیت که تاریخ تالیف آن عبارت " هو الاول وهو الاخر " یعنی ۹۱۲ می باشد که مطلع آن این است :

بسم الله الرحمن الرحيم گشت چون مفتاح از وحی علیم
کوچو بسم الله مفتاح از لادن کوکلید آمد ز فتاح سخن
کتابهای : بحر الفوائد فی کشف الدقایق ، پندنامهٔ منظوم فارسی ، چوپان نامه ، دیوان شعر ترکی ، رسالهٔ الاطوار ، قدمنامه ، از این دانشمند ذکر شده است .

ازهار گلشن :

مثنوی ازهار گلشن همانند سلف پرآوازهٔ خود گلشن راز (۳) با شیوهٔ سوءال و جواب و به همان وزن سروده شده (هزج مسدس محذوف = مفاعیلن مفاعیلن فعولن) و ابراهیم گلشنی در ابیات واپسین این مثنوی بنام خویش اینگونه تصریح دارد :

چو طی گردد سجل روزگارم بماند این ورقه با یادگارم
خداوند ابعز آل یاسین ببخشا جرم ابراهیم مسکین
بایمان ختم کننج حیاتش رسان در زمرهٔ اهل نجاننش
چه می گویم غرض چه بود در این راه ز هر میل و غرض استغفر الله
گلشنی در آغاز این مجموعه نام خدای را که دو گیتی را از رشحهٔ جام رحمت و فیضان عام و حدث خویش آغاز و انجام داده بدینگونه می سراید :

به نام آنکه از انوار هستی دو عالم را بلندی داد و پستی
به فیض عام خویش از رشح یک جام دو گیتی را نهاد آغاز و انجام
تعالی الله چه فیاض و جودی کزو دست عدم زد جام جودی
چو درهای هویت شد هویدا هویداشد همه پنهان و پیدا
ز کاف کن فکان یک گوهر اندوخت دو کون از تاب آن گوهر بر افروخت

۱- ۲- ۳- ۴- ۵- ۶- ۷- ۸- ۹- ۱۰- ۱۱- ۱۲- ۱۳- ۱۴- ۱۵- ۱۶- ۱۷- ۱۸- ۱۹- ۲۰- ۲۱- ۲۲- ۲۳- ۲۴- ۲۵- ۲۶- ۲۷- ۲۸- ۲۹- ۳۰- ۳۱- ۳۲- ۳۳- ۳۴- ۳۵- ۳۶- ۳۷- ۳۸- ۳۹- ۴۰- ۴۱- ۴۲- ۴۳- ۴۴- ۴۵- ۴۶- ۴۷- ۴۸- ۴۹- ۵۰- ۵۱- ۵۲- ۵۳- ۵۴- ۵۵- ۵۶- ۵۷- ۵۸- ۵۹- ۶۰- ۶۱- ۶۲- ۶۳- ۶۴- ۶۵- ۶۶- ۶۷- ۶۸- ۶۹- ۷۰- ۷۱- ۷۲- ۷۳- ۷۴- ۷۵- ۷۶- ۷۷- ۷۸- ۷۹- ۸۰- ۸۱- ۸۲- ۸۳- ۸۴- ۸۵- ۸۶- ۸۷- ۸۸- ۸۹- ۹۰- ۹۱- ۹۲- ۹۳- ۹۴- ۹۵- ۹۶- ۹۷- ۹۸- ۹۹- ۱۰۰- ۱۰۱- ۱۰۲- ۱۰۳- ۱۰۴- ۱۰۵- ۱۰۶- ۱۰۷- ۱۰۸- ۱۰۹- ۱۱۰- ۱۱۱- ۱۱۲- ۱۱۳- ۱۱۴- ۱۱۵- ۱۱۶- ۱۱۷- ۱۱۸- ۱۱۹- ۱۲۰- ۱۲۱- ۱۲۲- ۱۲۳- ۱۲۴- ۱۲۵- ۱۲۶- ۱۲۷- ۱۲۸- ۱۲۹- ۱۳۰- ۱۳۱- ۱۳۲- ۱۳۳- ۱۳۴- ۱۳۵- ۱۳۶- ۱۳۷- ۱۳۸- ۱۳۹- ۱۴۰- ۱۴۱- ۱۴۲- ۱۴۳- ۱۴۴- ۱۴۵- ۱۴۶- ۱۴۷- ۱۴۸- ۱۴۹- ۱۵۰- ۱۵۱- ۱۵۲- ۱۵۳- ۱۵۴- ۱۵۵- ۱۵۶- ۱۵۷- ۱۵۸- ۱۵۹- ۱۶۰- ۱۶۱- ۱۶۲- ۱۶۳- ۱۶۴- ۱۶۵- ۱۶۶- ۱۶۷- ۱۶۸- ۱۶۹- ۱۷۰- ۱۷۱- ۱۷۲- ۱۷۳- ۱۷۴- ۱۷۵- ۱۷۶- ۱۷۷- ۱۷۸- ۱۷۹- ۱۸۰- ۱۸۱- ۱۸۲- ۱۸۳- ۱۸۴- ۱۸۵- ۱۸۶- ۱۸۷- ۱۸۸- ۱۸۹- ۱۹۰- ۱۹۱- ۱۹۲- ۱۹۳- ۱۹۴- ۱۹۵- ۱۹۶- ۱۹۷- ۱۹۸- ۱۹۹- ۲۰۰- ۲۰۱- ۲۰۲- ۲۰۳- ۲۰۴- ۲۰۵- ۲۰۶- ۲۰۷- ۲۰۸- ۲۰۹- ۲۱۰- ۲۱۱- ۲۱۲- ۲۱۳- ۲۱۴- ۲۱۵- ۲۱۶- ۲۱۷- ۲۱۸- ۲۱۹- ۲۲۰- ۲۲۱- ۲۲۲- ۲۲۳- ۲۲۴- ۲۲۵- ۲۲۶- ۲۲۷- ۲۲۸- ۲۲۹- ۲۳۰- ۲۳۱- ۲۳۲- ۲۳۳- ۲۳۴- ۲۳۵- ۲۳۶- ۲۳۷- ۲۳۸- ۲۳۹- ۲۴۰- ۲۴۱- ۲۴۲- ۲۴۳- ۲۴۴- ۲۴۵- ۲۴۶- ۲۴۷- ۲۴۸- ۲۴۹- ۲۵۰- ۲۵۱- ۲۵۲- ۲۵۳- ۲۵۴- ۲۵۵- ۲۵۶- ۲۵۷- ۲۵۸- ۲۵۹- ۲۶۰- ۲۶۱- ۲۶۲- ۲۶۳- ۲۶۴- ۲۶۵- ۲۶۶- ۲۶۷- ۲۶۸- ۲۶۹- ۲۷۰- ۲۷۱- ۲۷۲- ۲۷۳- ۲۷۴- ۲۷۵- ۲۷۶- ۲۷۷- ۲۷۸- ۲۷۹- ۲۸۰- ۲۸۱- ۲۸۲- ۲۸۳- ۲۸۴- ۲۸۵- ۲۸۶- ۲۸۷- ۲۸۸- ۲۸۹- ۲۹۰- ۲۹۱- ۲۹۲- ۲۹۳- ۲۹۴- ۲۹۵- ۲۹۶- ۲۹۷- ۲۹۸- ۲۹۹- ۳۰۰- ۳۰۱- ۳۰۲- ۳۰۳- ۳۰۴- ۳۰۵- ۳۰۶- ۳۰۷- ۳۰۸- ۳۰۹- ۳۱۰- ۳۱۱- ۳۱۲- ۳۱۳- ۳۱۴- ۳۱۵- ۳۱۶- ۳۱۷- ۳۱۸- ۳۱۹- ۳۲۰- ۳۲۱- ۳۲۲- ۳۲۳- ۳۲۴- ۳۲۵- ۳۲۶- ۳۲۷- ۳۲۸- ۳۲۹- ۳۳۰- ۳۳۱- ۳۳۲- ۳۳۳- ۳۳۴- ۳۳۵- ۳۳۶- ۳۳۷- ۳۳۸- ۳۳۹- ۳۴۰- ۳۴۱- ۳۴۲- ۳۴۳- ۳۴۴- ۳۴۵- ۳۴۶- ۳۴۷- ۳۴۸- ۳۴۹- ۳۵۰- ۳۵۱- ۳۵۲- ۳۵۳- ۳۵۴- ۳۵۵- ۳۵۶- ۳۵۷- ۳۵۸- ۳۵۹- ۳۶۰- ۳۶۱- ۳۶۲- ۳۶۳- ۳۶۴- ۳۶۵- ۳۶۶- ۳۶۷- ۳۶۸- ۳۶۹- ۳۷۰- ۳۷۱- ۳۷۲- ۳۷۳- ۳۷۴- ۳۷۵- ۳۷۶- ۳۷۷- ۳۷۸- ۳۷۹- ۳۸۰- ۳۸۱- ۳۸۲- ۳۸۳- ۳۸۴- ۳۸۵- ۳۸۶- ۳۸۷- ۳۸۸- ۳۸۹- ۳۹۰- ۳۹۱- ۳۹۲- ۳۹۳- ۳۹۴- ۳۹۵- ۳۹۶- ۳۹۷- ۳۹۸- ۳۹۹- ۴۰۰- ۴۰۱- ۴۰۲- ۴۰۳- ۴۰۴- ۴۰۵- ۴۰۶- ۴۰۷- ۴۰۸- ۴۰۹- ۴۱۰- ۴۱۱- ۴۱۲- ۴۱۳- ۴۱۴- ۴۱۵- ۴۱۶- ۴۱۷- ۴۱۸- ۴۱۹- ۴۲۰- ۴۲۱- ۴۲۲- ۴۲۳- ۴۲۴- ۴۲۵- ۴۲۶- ۴۲۷- ۴۲۸- ۴۲۹- ۴۳۰- ۴۳۱- ۴۳۲- ۴۳۳- ۴۳۴- ۴۳۵- ۴۳۶- ۴۳۷- ۴۳۸- ۴۳۹- ۴۴۰- ۴۴۱- ۴۴۲- ۴۴۳- ۴۴۴- ۴۴۵- ۴۴۶- ۴۴۷- ۴۴۸- ۴۴۹- ۴۵۰- ۴۵۱- ۴۵۲- ۴۵۳- ۴۵۴- ۴۵۵- ۴۵۶- ۴۵۷- ۴۵۸- ۴۵۹- ۴۶۰- ۴۶۱- ۴۶۲- ۴۶۳- ۴۶۴- ۴۶۵- ۴۶۶- ۴۶۷- ۴۶۸- ۴۶۹- ۴۷۰- ۴۷۱- ۴۷۲- ۴۷۳- ۴۷۴- ۴۷۵- ۴۷۶- ۴۷۷- ۴۷۸- ۴۷۹- ۴۸۰- ۴۸۱- ۴۸۲- ۴۸۳- ۴۸۴- ۴۸۵- ۴۸۶- ۴۸۷- ۴۸۸- ۴۸۹- ۴۹۰- ۴۹۱- ۴۹۲- ۴۹۳- ۴۹۴- ۴۹۵- ۴۹۶- ۴۹۷- ۴۹۸- ۴۹۹- ۵۰۰- ۵۰۱- ۵۰۲- ۵۰۳- ۵۰۴- ۵۰۵- ۵۰۶- ۵۰۷- ۵۰۸- ۵۰۹- ۵۱۰- ۵۱۱- ۵۱۲- ۵۱۳- ۵۱۴- ۵۱۵- ۵۱۶- ۵۱۷- ۵۱۸- ۵۱۹- ۵۲۰- ۵۲۱- ۵۲۲- ۵۲۳- ۵۲۴- ۵۲۵- ۵۲۶- ۵۲۷- ۵۲۸- ۵۲۹- ۵۳۰- ۵۳۱- ۵۳۲- ۵۳۳- ۵۳۴- ۵۳۵- ۵۳۶- ۵۳۷- ۵۳۸- ۵۳۹- ۵۴۰- ۵۴۱- ۵۴۲- ۵۴۳- ۵۴۴- ۵۴۵- ۵۴۶- ۵۴۷- ۵۴۸- ۵۴۹- ۵۵۰- ۵۵۱- ۵۵۲- ۵۵۳- ۵۵۴- ۵۵۵- ۵۵۶- ۵۵۷- ۵۵۸- ۵۵۹- ۵۶۰- ۵۶۱- ۵۶۲- ۵۶۳- ۵۶۴- ۵۶۵- ۵۶۶- ۵۶۷- ۵۶۸- ۵۶۹- ۵۷۰- ۵۷۱- ۵۷۲- ۵۷۳- ۵۷۴- ۵۷۵- ۵۷۶- ۵۷۷- ۵۷۸- ۵۷۹- ۵۸۰- ۵۸۱- ۵۸۲- ۵۸۳- ۵۸۴- ۵۸۵- ۵۸۶- ۵۸۷- ۵۸۸- ۵۸۹- ۵۹۰- ۵۹۱- ۵۹۲- ۵۹۳- ۵۹۴- ۵۹۵- ۵۹۶- ۵۹۷- ۵۹۸- ۵۹۹- ۶۰۰- ۶۰۱- ۶۰۲- ۶۰۳- ۶۰۴- ۶۰۵- ۶۰۶- ۶۰۷- ۶۰۸- ۶۰۹- ۶۱۰- ۶۱۱- ۶۱۲- ۶۱۳- ۶۱۴- ۶۱۵- ۶۱۶- ۶۱۷- ۶۱۸- ۶۱۹- ۶۲۰- ۶۲۱- ۶۲۲- ۶۲۳- ۶۲۴- ۶۲۵- ۶۲۶- ۶۲۷- ۶۲۸- ۶۲۹- ۶۳۰- ۶۳۱- ۶۳۲- ۶۳۳- ۶۳۴- ۶۳۵- ۶۳۶- ۶۳۷- ۶۳۸- ۶۳۹- ۶۴۰- ۶۴۱- ۶۴۲- ۶۴۳- ۶۴۴- ۶۴۵- ۶۴۶- ۶۴۷- ۶۴۸- ۶۴۹- ۶۵۰- ۶۵۱- ۶۵۲- ۶۵۳- ۶۵۴- ۶۵۵- ۶۵۶- ۶۵۷- ۶۵۸- ۶۵۹- ۶۶۰- ۶۶۱- ۶۶۲- ۶۶۳- ۶۶۴- ۶۶۵- ۶۶۶- ۶۶۷- ۶۶۸- ۶۶۹- ۶۷۰- ۶۷۱- ۶۷۲- ۶۷۳- ۶۷۴- ۶۷۵- ۶۷۶- ۶۷۷- ۶۷۸- ۶۷۹- ۶۸۰- ۶۸۱- ۶۸۲- ۶۸۳- ۶۸۴- ۶۸۵- ۶۸۶- ۶۸۷- ۶۸۸- ۶۸۹- ۶۹۰- ۶۹۱- ۶۹۲- ۶۹۳- ۶۹۴- ۶۹۵- ۶۹۶- ۶۹۷- ۶۹۸- ۶۹۹- ۷۰۰- ۷۰۱- ۷۰۲- ۷۰۳- ۷۰۴- ۷۰۵- ۷۰۶- ۷۰۷- ۷۰۸- ۷۰۹- ۷۱۰- ۷۱۱- ۷۱۲- ۷۱۳- ۷۱۴- ۷۱۵- ۷۱۶- ۷۱۷- ۷۱۸- ۷۱۹- ۷۲۰- ۷۲۱- ۷۲۲- ۷۲۳- ۷۲۴- ۷۲۵- ۷۲۶- ۷۲۷- ۷۲۸- ۷۲۹- ۷۳۰- ۷۳۱- ۷۳۲- ۷۳۳- ۷۳۴- ۷۳۵- ۷۳۶- ۷۳۷- ۷۳۸- ۷۳۹- ۷۴۰- ۷۴۱- ۷۴۲- ۷۴۳- ۷۴۴- ۷۴۵- ۷۴۶- ۷۴۷- ۷۴۸- ۷۴۹- ۷۵۰- ۷۵۱- ۷۵۲- ۷۵۳- ۷۵۴- ۷۵۵- ۷۵۶- ۷۵۷- ۷۵۸- ۷۵۹- ۷۶۰- ۷۶۱- ۷۶۲- ۷۶۳- ۷۶۴- ۷۶۵- ۷۶۶- ۷۶۷- ۷۶۸- ۷۶۹- ۷۷۰- ۷۷۱- ۷۷۲- ۷۷۳- ۷۷۴- ۷۷۵- ۷۷۶- ۷۷۷- ۷۷۸- ۷۷۹- ۷۸۰- ۷۸۱- ۷۸۲- ۷۸۳- ۷۸۴- ۷۸۵- ۷۸۶- ۷۸۷- ۷۸۸- ۷۸۹- ۷۹۰- ۷۹۱- ۷۹۲- ۷۹۳- ۷۹۴- ۷۹۵- ۷۹۶- ۷۹۷- ۷۹۸- ۷۹۹- ۸۰۰- ۸۰۱- ۸۰۲- ۸۰۳- ۸۰۴- ۸۰۵- ۸۰۶- ۸۰۷- ۸۰۸- ۸۰۹- ۸۱۰- ۸۱۱- ۸۱۲- ۸۱۳- ۸۱۴- ۸۱۵- ۸۱۶- ۸۱۷- ۸۱۸- ۸۱۹- ۸۲۰- ۸۲۱- ۸۲۲- ۸۲۳- ۸۲۴- ۸۲۵- ۸۲۶- ۸۲۷- ۸۲۸- ۸۲۹- ۸۳۰- ۸۳۱- ۸۳۲- ۸۳۳- ۸۳۴- ۸۳۵- ۸۳۶- ۸۳۷- ۸۳۸- ۸۳۹- ۸۴۰- ۸۴۱- ۸۴۲- ۸۴۳- ۸۴۴- ۸۴۵- ۸۴۶- ۸۴۷- ۸۴۸- ۸۴۹- ۸۵۰- ۸۵۱- ۸۵۲- ۸۵۳- ۸۵۴- ۸۵۵- ۸۵۶- ۸۵۷- ۸۵۸- ۸۵۹- ۸۶۰- ۸۶۱- ۸۶۲- ۸۶۳- ۸۶۴- ۸۶۵- ۸۶۶- ۸۶۷- ۸۶۸- ۸۶۹- ۸۷۰- ۸۷۱- ۸۷۲- ۸۷۳- ۸۷۴- ۸۷۵- ۸۷۶- ۸۷۷- ۸۷۸- ۸۷۹- ۸۸۰- ۸۸۱- ۸۸۲- ۸۸۳- ۸۸۴- ۸۸۵- ۸۸۶- ۸۸۷- ۸۸۸- ۸۸۹- ۸۹۰- ۸۹۱- ۸۹۲- ۸۹۳- ۸۹۴- ۸۹۵- ۸۹۶- ۸۹۷- ۸۹۸- ۸۹۹- ۹۰۰- ۹۰۱- ۹۰۲- ۹۰۳- ۹۰۴- ۹۰۵- ۹۰۶- ۹۰۷- ۹۰۸- ۹۰۹- ۹۱۰- ۹۱۱- ۹۱۲- ۹۱۳- ۹۱۴- ۹۱۵- ۹۱۶- ۹۱۷- ۹۱۸- ۹۱۹- ۹۲۰- ۹۲۱- ۹۲۲- ۹۲۳- ۹۲۴- ۹۲۵- ۹۲۶- ۹۲۷- ۹۲۸- ۹۲۹- ۹۳۰- ۹۳۱- ۹۳۲- ۹۳۳- ۹۳۴- ۹۳۵- ۹۳۶- ۹۳۷- ۹۳۸- ۹۳۹- ۹۴۰- ۹۴۱- ۹۴۲- ۹۴۳- ۹۴۴- ۹۴۵- ۹۴۶- ۹۴۷- ۹۴۸- ۹۴۹- ۹۵۰- ۹۵۱- ۹۵۲- ۹۵۳- ۹۵۴- ۹۵۵- ۹۵۶- ۹۵۷- ۹۵۸- ۹۵۹- ۹۶۰- ۹۶۱- ۹۶۲- ۹۶۳- ۹۶۴- ۹۶۵- ۹۶۶- ۹۶۷- ۹۶۸- ۹۶۹- ۹۷۰- ۹۷۱- ۹۷۲- ۹۷۳- ۹۷۴- ۹۷۵- ۹۷۶- ۹۷۷- ۹۷۸- ۹۷۹- ۹۸۰- ۹۸۱- ۹۸۲- ۹۸۳- ۹۸۴- ۹۸۵- ۹۸۶- ۹۸۷- ۹۸۸- ۹۸۹- ۹۹۰- ۹۹۱- ۹۹۲- ۹۹۳- ۹۹۴- ۹۹۵- ۹۹۶- ۹۹۷- ۹۹۸- ۹۹۹- ۱۰۰۰- ۱۰۰۱- ۱۰۰۲- ۱۰۰۳- ۱۰۰۴- ۱۰۰۵- ۱۰۰۶- ۱۰۰۷- ۱۰۰۸- ۱۰۰۹- ۱۰۱۰- ۱۰۱۱- ۱۰۱۲- ۱۰۱۳- ۱۰۱۴- ۱۰۱۵- ۱۰۱۶- ۱۰۱۷- ۱۰۱۸- ۱۰۱۹- ۱۰۲۰- ۱۰۲۱- ۱۰۲۲- ۱۰۲۳- ۱۰۲۴- ۱۰۲۵- ۱۰۲۶- ۱۰۲۷- ۱۰۲۸- ۱۰۲۹- ۱۰۳۰- ۱۰۳۱- ۱۰۳۲- ۱۰۳۳- ۱۰۳۴- ۱۰۳۵- ۱۰۳۶- ۱۰۳۷- ۱۰۳۸- ۱۰۳۹- ۱۰۴۰- ۱۰۴۱- ۱۰۴۲- ۱۰۴۳- ۱۰۴۴- ۱۰۴۵- ۱۰۴۶- ۱۰۴۷- ۱۰۴۸- ۱۰۴۹- ۱۰۵۰- ۱۰۵۱- ۱۰۵۲- ۱۰۵۳- ۱۰۵۴- ۱۰۵۵- ۱۰۵۶- ۱۰۵۷- ۱۰۵۸- ۱۰۵۹- ۱۰۶۰- ۱۰۶۱- ۱۰۶۲- ۱۰۶۳- ۱۰۶۴- ۱۰۶۵- ۱۰۶۶- ۱۰۶۷- ۱۰۶۸- ۱۰۶۹- ۱۰۷۰- ۱۰۷۱- ۱۰۷۲- ۱۰۷۳- ۱۰۷۴- ۱۰۷۵- ۱۰۷۶- ۱۰۷۷- ۱۰۷۸- ۱۰۷۹- ۱۰۸۰- ۱۰۸۱- ۱۰۸۲- ۱۰۸۳- ۱۰۸۴- ۱۰۸۵- ۱۰۸۶- ۱۰۸۷- ۱۰۸۸- ۱۰۸۹- ۱۰۹۰- ۱۰۹۱- ۱۰۹۲- ۱۰۹۳- ۱۰۹۴- ۱۰۹۵- ۱۰۹۶- ۱۰۹۷- ۱۰۹۸- ۱۰۹۹- ۱۱۰۰- ۱۱۰۱- ۱۱۰۲- ۱۱۰۳- ۱۱۰۴- ۱۱۰۵- ۱۱۰۶- ۱۱۰۷- ۱۱۰۸- ۱۱۰۹- ۱۱۱۰- ۱۱۱۱- ۱۱۱۲- ۱۱۱۳- ۱۱۱۴- ۱۱۱۵- ۱۱۱۶- ۱۱۱۷- ۱۱۱۸- ۱۱۱۹- ۱۱۲۰- ۱۱۲۱- ۱۱۲۲- ۱۱۲۳- ۱۱۲۴- ۱۱۲۵- ۱۱۲۶- ۱۱۲۷- ۱۱۲۸- ۱۱۲۹- ۱۱۳۰- ۱۱۳۱- ۱۱۳۲- ۱۱۳۳- ۱۱۳۴- ۱۱۳۵- ۱۱۳۶- ۱۱۳۷- ۱۱۳۸- ۱۱۳۹- ۱۱۴۰- ۱۱۴۱- ۱۱۴۲- ۱۱۴۳- ۱۱۴۴- ۱۱۴۵- ۱۱۴۶- ۱۱۴۷- ۱۱۴۸- ۱۱۴۹- ۱۱۵۰- ۱۱۵۱- ۱۱۵۲- ۱۱۵۳- ۱۱۵۴- ۱۱۵۵- ۱۱۵۶- ۱۱۵۷- ۱۱۵۸- ۱۱۵۹- ۱۱۶۰- ۱۱۶۱- ۱۱۶۲- ۱۱۶۳- ۱۱۶۴- ۱۱۶۵- ۱۱۶۶- ۱۱۶۷- ۱۱۶۸- ۱۱۶۹- ۱۱۷۰- ۱۱۷۱- ۱۱۷۲- ۱۱۷۳- ۱۱۷۴- ۱۱۷۵- ۱۱۷۶- ۱۱۷۷- ۱۱۷۸- ۱۱۷۹- ۱۱۸۰- ۱۱۸۱- ۱۱۸۲- ۱۱۸۳- ۱۱۸۴- ۱۱۸۵- ۱۱۸۶- ۱۱۸۷- ۱۱۸۸- ۱۱۸۹- ۱۱۹۰- ۱۱۹۱- ۱۱۹۲- ۱۱۹۳- ۱۱۹۴- ۱۱۹۵- ۱۱۹۶- ۱۱۹۷- ۱۱۹۸- ۱۱۹۹- ۱۲۰۰- ۱۲۰۱- ۱۲۰۲- ۱۲۰۳- ۱۲۰۴- ۱۲۰۵- ۱۲۰۶- ۱۲۰۷- ۱۲۰۸- ۱۲۰۹- ۱۲۱۰- ۱۲۱۱- ۱۲۱۲- ۱۲۱۳- ۱۲۱۴- ۱۲۱۵- ۱۲۱۶- ۱۲۱۷- ۱۲۱۸- ۱۲۱۹- ۱۲۲۰- ۱۲۲۱- ۱۲۲۲- ۱۲۲۳- ۱۲۲۴- ۱۲۲۵- ۱۲۲۶- ۱۲۲۷- ۱۲۲۸- ۱۲۲۹- ۱۲۳۰- ۱۲۳۱- ۱۲۳۲- ۱۲۳۳- ۱۲۳۴- ۱۲۳۵- ۱۲۳۶- ۱۲۳۷- ۱۲۳۸- ۱۲۳۹- ۱۲۴۰- ۱۲۴۱- ۱۲۴۲- ۱۲۴۳- ۱۲۴۴- ۱۲۴۵- ۱۲۴۶- ۱۲۴۷- ۱۲۴۸- ۱۲۴۹- ۱۲۵۰- ۱۲۵۱- ۱۲۵۲- ۱۲۵۳- ۱۲۵۴- ۱۲۵۵- ۱۲۵۶- ۱۲۵۷- ۱۲۵۸- ۱۲۵۹- ۱۲۶۰- ۱۲۶۱- ۱۲۶۲- ۱۲۶۳- ۱۲۶۴- ۱۲۶۵- ۱۲۶۶- ۱۲۶۷- ۱۲۶۸- ۱۲۶۹- ۱۲۷۰- ۱۲۷۱- ۱۲۷۲- ۱۲۷۳- ۱۲۷۴- ۱۲۷۵- ۱۲۷۶- ۱۲۷۷- ۱۲۷۸- ۱۲۷۹- ۱۲۸۰- ۱۲۸۱- ۱۲۸۲- ۱۲۸۳- ۱۲۸۴- ۱۲۸۵- ۱۲۸۶- ۱۲۸۷- ۱۲۸۸- ۱۲۸۹- ۱۲۹۰- ۱۲۹۱- ۱۲۹۲- ۱۲۹۳- ۱۲۹۴- ۱۲۹۵- ۱۲۹۶- ۱۲۹۷- ۱۲۹۸- ۱۲۹۹- ۱۳۰۰- ۱۳۰۱- ۱۳۰۲- ۱۳۰۳- ۱۳۰۴- ۱۳۰۵- ۱۳۰۶- ۱۳۰۷- ۱۳۰۸- ۱۳۰۹- ۱۳۱۰- ۱۳۱۱- ۱۳۱۲- ۱۳۱۳- ۱۳۱۴- ۱۳۱۵- ۱۳۱۶- ۱۳۱۷- ۱۳۱۸- ۱۳۱۹- ۱۳۲۰- ۱۳۲۱- ۱۳۲۲- ۱۳۲۳- ۱۳۲۴- ۱۳۲۵- ۱۳۲۶- ۱۳۲۷- ۱۳۲۸- ۱۳۲۹- ۱۳۳۰- ۱۳۳۱- ۱۳۳۲- ۱۳۳۳- ۱۳۳۴- ۱۳۳۵- ۱۳۳۶- ۱۳۳۷- ۱۳۳۸- ۱۳۳۹- ۱۳۴۰- ۱۳۴۱- ۱۳۴۲- ۱۳۴۳- ۱۳۴۴- ۱۳۴۵- ۱۳۴۶- ۱۳۴۷- ۱۳۴۸- ۱۳۴۹- ۱۳۵۰- ۱۳۵۱- ۱۳۵۲- ۱۳۵۳- ۱۳۵۴- ۱۳۵۵- ۱

می پردازد و پیامبران را که در خرمن آفرینش الهی همچون دانه از گاه جداگشته و از سوی خدا برگزیده شده اند تا مگر آدمی را برفطرت پاک هشدار دهند درود می فرستد . سپس اوصاف معراج این خاتم پیامبران را برشته نظم کشیده و نام احمد را ماء خود از احد دانسته به حکم اتحاد ظاهر و مظهر میم احمد را نشانی از عالم امکان و باقی را آیتی از عروج احمدی بیارگاه ذات بیچون احدی شناخته است ، بدین ابیات :

وزان جمع رسل آن شاه لولاک
لواى رفعت افراز افلاک
نخست افشانده تخم فطره الله
به آخر ویژه کرده دانه از گاه
همو دهقان این بستان پر بار
همو انبار بند جنت و نار
به رتبه قاسم للحضرتین او
نیشته فارق للفرقتین او
احد را دور در اقلیم احمد
ز جمع قاب قوسین میم احمد

او را مرکز دایره‌یی تصور می کند که هر نقطه از محیط آن پایگاه نبی برگزیده و ولیی برجسته است که باز هریک از آن نقاط مرکز خاص دایره‌ها و پیروان و امتهای دیگرند و این پیامبر خاتم است که نقطه خاص و مرکز و اساس همه این دوایر است ، به سخنی دیگر وجود گرامیش بمثابة فص گر انمقدار خاتم و خاتم انبیای زمانه است :

همه خط بر سر فرمان احمد
دو دست جمله در دامان احمد
همه داده بدو دست انابت
نهاده رسم دعوت بر نیابت
هزاران نقطه با آن دور دایر
وزان هر نقطه شامل بردوایر
همه خط بر سر فرمان احمد
دو دست جمله در دامان احمد
تنش چون فص خاتم درمیانه
نهاده ختم بر کار زمانه

انگیزه نظم و مباحث عمده این کتاب :

در آغاز کتاب در سبب نظم آن ابیاتی بس لطیف آورده و در ضمن آنها گفته است :

آنگاه که تن خویش را که همواره عرضه آفات دیده و شب زندگانی ، الفت روز اجل یافته و سیاه و سپید موی سر بهم بافته است در دل پر خورش خروشی می آورد که در نظم و نثر ارباب رسایل سیری کند اگر چه خویش را هم پایه ایشان نمی داند ولی خود را صمیمانه بر بسته فتراک سخنوران می پندارد و در بساط نظم و نثر بسیط کتابی چون گلشن راز شیخ شبستری نمی بیند از این روی بهمان شیوه در قالب سوءال و جواب مطالب را در موضوعات گونه گون بسلك نظم می کشد :

مرا روزی که جان نور و فدا داشت
ز رنگ فطرت اصلی صفا داشت
به دل در فسحتی بود از معانی
که بود از سر غیبش سر خوانی

ز عرفان نکته‌ها می‌گشت لایح
 هر آن گوهر که دل دادی نشانم
 بسدن را عرضه آفات دیدم
 شب عمر الفت روز اجل یافت
 خروشی در دل پر خونم آورد
 به تنبیهات ارباب معارف
 ز نظم و نشر ایشان در رسایل
 چون توان هم عنان گشتن بدیشان
 ز نظم ارچه کتب بسیار دیدم
 بدینگونه بلبل نواگر طبعش از شاخسار نواساز
 ارباب حالات پاسخ سوءالات را به نظم کشیده و در آن از مبدء و معاد و سلوک و مقامات
 و از تحقیق و تمثیل و اصطلاحات عرفان و حکمت آراسته به احادیث و آیات فراخور حال
 به تفصیل و اجمال سخن پیوسته است:

برای بلبل نطق نواساز
 به طرز گلشن اندر وی سوءالات
 جواب هر یکی بر وی مرتب
 معاد و مبدء اندر وی معین
 ز تحقیق و زتاء و ویل و ز تمثیل
 در میان این حیرت و سرگشتگی که آیا این دفتر اخلاص زیور قبول عام خواهد یافت یا نه
 و نصیبش در فردوس مصفای معرفت گل خواهد بود یا خار بناگاه به مجلس سید احمد نامی
 که از عرفای بزرگ بوده ره می‌یابد و در سلک ارادت وی درمی‌آید و به اعزاز و تشویق این
 مراد پاک باخته جرات اقدام و نیروی الهام این تالیف را کسب می‌کند و "ازهار گلشن" اش
 می‌نامد:

چو دل فارغ شد از تحریر زمانه
 نمی‌دانست دل کاین بر بسته دفتر
 گل باغ صفا یا خار صحراست
 محک می‌جست بهر آزمونی
 ز ناگه دست لطف حضرت یار
 رسانیدش همایون بخت عالی

نگشته رام افهام و قرایح
 شدی چون حلقه‌ای در گوش جانم
 وزان بردش رهی در مات دیدم
 سیاه اسپید موی سر بهم بافت
 وزان اندیشه‌ها بیرونم آورد
 همی بستم زدل راه صوارف
 گرفته راه تحقیق و مسائل
 شوم بر بسته بر فتر اکایشان
 نه چون "گلشن" گلی بی‌خار دیدم
 بدینگونه بلبل نواگر طبعش از شاخسار نواساز
 ارباب حالات پاسخ سوءالات را به نظم کشیده و در آن از مبدء و معاد و سلوک و مقامات
 و از تحقیق و تمثیل و اصطلاحات عرفان و حکمت آراسته به احادیث و آیات فراخور حال
 به تفصیل و اجمال سخن پیوسته است:

به دست آمد گلی از گلشن راز
 بوفیق اصطلاح اهل حالات
 دگر مجمل به تفصیل معقب
 مقامات سلوک از وی مبین
 درو گه مجمل و گاهی به تفصیل
 در میان این حیرت و سرگشتگی که آیا این دفتر اخلاص زیور قبول عام خواهد یافت یا نه
 و نصیبش در فردوس مصفای معرفت گل خواهد بود یا خار بناگاه به مجلس سید احمد نامی
 که از عرفای بزرگ بوده ره می‌یابد و در سلک ارادت وی درمی‌آید و به اعزاز و تشویق این
 مراد پاک باخته جرات اقدام و نیروی الهام این تالیف را کسب می‌کند و "ازهار گلشن" اش
 می‌نامد:

ورق را کرد طی بشکست خامه
 بماند منتظم یا گردد ابتر
 فر روزان گوهری یا سنگ خارا است
 که ظاهر گرددش نقص و فزونی
 زد این نقش خیالش را به معانی
 به عالی مجلسس زاهل معانی

عبای آل احمد را طراز او   نوای کام جان اهل راز او
 شد این نامه در آن مجلس ز اعزاز   به اقبال قبول او سرافراز
 به نامش زد رقم " ازهار گلشن "   که هست او چون گل .....
 محتوای کلی این کتاب را ۱۹ مسأله تشکیل می دهند که دیگر مباحث و موضوعات همه در
 بستر آن مسائل آرمیده اند و برای آنکه سیمای کلی این محتوا در خاطر خواننده مشتاق
 به اجمال نقش بندد فهرستی از سوالات طرح شده در این کتاب را از متن برگرفته
 و معرفی می کنم :

- ۱- نخست از گفت کنز این حیرت افزود   که بی کس از که حق پوشیده می بود
- ۲- چو ذاتش مطلق است از شیئی و لاشییء   چه شاید دیدن و دانستن از وی؟
- ۳- چو موجود حقیقی یک وجود است   به عالم منشاء کثرت چه بوده است؟
- ۴- چه باشد اسم و چبود اسم اعظم   شب قدر از چه معنی شد معظم؟
- ۵- چه باشد معنی سیمرغ و قافش   کزان موطن نباشد انحرافش؟
- ۶- چه جزو است آنکه از هر کل فزون است   طریق جستن آن کل جزو چون است؟
- ۷- چه باشد معنی انسان کامل   سلوک او چه باشد در منازل؟
- ۸- چو جان در منزل جانان وطن داشت   چه مقصود اندرین آمدن داشت؟
- ۹- چه فقر است آنچه فقر خاص و عام است   سوادالوجه فی دارین کدام است؟
- ۱۰- فنا چبود بقا بعدالغنا چیست   ز باقی نقل در دارالبقاء چیست؟
- ۱۱- چه باشد معنی تکوین و تمکین   که دل را نیست خود یک لحظه تسکین؟

- ۱۲- چه باشد جمع و فرق اول بیان کن
مقام جمع جمع آنکه عیان کن ؟
- ۱۳- شعور حضرت معبود چبود
توجه جانب مقصود چه بود ؟
- ۱۴- معاد و مرجع انسان چه باشد
نعیم دائم و حرمان چه باشد ؟
- ۱۵- بهجت حس مطلق بر چه وجه است
وزان حسن دیدن حق بر چه وجه است ؟
- ۱۶- که باشد مقتدا و پیروه کیست
طریق پیروی مقتدا چیست ؟
- ۱۷- شعور حضرت معبود چه بود
توجه جانب مقصود چه بود ؟
- ۱۸- چه باشد چارنهران موارد
سقا هم ربهم در چیست و وارد ؟

فروغ کلام دیگران در سخن گلشنی :

ابراهیم گلشنی گذشته از معلومات و اطلاعات وافی که در علوم متداول زمان خود داشته به شیوه کلام و سبک بیان بزرگان ادب فارسی نیز آگاه و مسلط بوده چرا که در ازهار گلشن جای جای آثار تاءثر و بهره گیری از پیشینیان به چشم می خورد به عنوان نمونه مواردی از این تاءثر را از سعدی می آورم :

آنجا که گلشنی مردم را از سرای غفلت به جهان انتباه و بیداری می خواند و به تعبیر وی طنین خروش عقل از عرش دل بانگ بیداری ساز می کند و کوس رحلت با چنین سازی هم آواز می گردد :

تو کی خواهی شدن زین خواب خوش سیر
در آورده دمی کو دیر شد دیر

خرد از عرش دل همچون خروسی
پی رحلت زده هر لحظه کوسی

ما را به شیوه بیان سعدی منتقل می کند که در کلام عبرت بار و حکمت آمیزش اینگونه سخن کم نیست :

خواب نوشین با ممداد رخیل
باز دارد پیساده را ز سیل

خجل آنکس که رفت و کار نساخت
کوس رحلت زدند و بار نساخت

* * *

دوش مرغی به صبح می نالید   عقل و صبرم ببرد طاقت

یا همچون سعدی که فرموده:

بسر در ارباب بیمروت دنیا
چند نشینی که خواهی کی بدر آید
مردم کاسه لیس و ارباب تلبیس را که بهر نانی شرافت جانی را می فروشند از این کردار
پست بر حذر می دارد و دوروزه^۱ عمر را سزاوار این دونی نمی داند اوقاف قناعت را از شین
شاعت باز شناخته خواننده را به اولی تحریض و از دومی تحذیر می کند:

ملیس از کاسه های اهل تلبیس
در مردم مزن دیوار خود لیس
این عبارت معروف از گلستان: "اگر شبها همه قدر بودی، شب قدر بيقدر بودی" در بیت
زیر بخوبی تأثیر کرده است:

اگر شبها همه بودی شب قدر
کجادی شب قدر اینهمه قدر
و نیز مضمون این بیت سعدی:

به کار بسته میندیش و دل شکسته مدار
که آب چشمه حیوان درون تاریکی است
در این بیت گلشنی متجلی است:

بود در در صدف یا قوت در کمان
به تاریکی نهان است آب حیوان
این تأثیر تنها در آهنگ و ترکیب کلام و شیوه بیان منحصر نیست بلکه در مضامین و
موضوعات نیز دیده می شود چرا که ابراهیم گلشنی بمانند سعدی که در نمایش توانگری
و درویشی با مدعی جدالی شیرین آکنده از دقایق عرفان و بلاغت پرداخته و طی آن
عز درویشی را بر ذل توانگری برتری داده و احادیث "الفقر فخری" و "الفقر سواد الوجه
فی الدارین" را شرح کرده و گفته است: "پس عبادت اینان به قبول اولی تر است که جمعد
و حاضر نه پریشان و پیراکنده خاطر، اسباب معیشت ساخته و به اوراد عبادت پرداخته . . . ." (۴)
در شکافتن این فقر افتخار آمیز یکی از موضوعات را به آن تخصیص داده و پرسش و جوابی
بدینسان زیبا پرورده است:

پرسش:

چه فقر است آنکه فقر خاص و عام است
سواد الوجه فی داریمن کدام است؟

پاسخ:

اودر جواب فقری را برتر و افتخار آور می داند که آدمی بوسیله آن از هستی خود
برخیزد و غیر نور هستی دوست چیزی نبیند چرا که این دیده هرگاه فقط اعیان و اکوان
بیند و ناظر این جهان نمودی و مفتخر جیفه^۲ ناچیز و متاع اندک آن باشد گرفتار روسیاهی
خواهد بود . . . .

ترا فقر آن زمان فخر است کز صبر
وجود او کند نقد ترا جبر

زهرچه کاست از تو خوبدل شد
شود نعم البدل کاهیده^۶ تو
در اینجا فقر و فخر و روسپیدی است
چو او ناظر بود از راه پستی
نه بینی غیر نورهستی دوست
چو گردد قرب او قرب فرایض
شود حق را بصر از روی امکان
چو زانرو ناظر این دو جهان است
باری از سعدی که بگذریم فروغ سخن مولانا جلال الدین نیز جای جای در کلام گلشنی تجلی
می کند و این شگفت نیست زیرا هر دو در مباحث عرفان پرتوش و توان بودند. به عنوان مثال:
در ازهار گلشن در ابیات متعددی شیوه و مضمون مولوی ملاحظه می شود از آن جمله این ابیات:
دعا دایم اجابت بردوام است همیشه کار حق انعام آن است
برو تصدیق این معنی فروخوان ز قرآن کل یوم فهو فی شان
که در پاسخ معتزله است و جواب آنانکه می گفتند خدا موجودات را در ۶ روز آفرید و کارها
تمام شد می گوید: فیض حق تعالی پیوسته و بالاستمرار می رسد در این معنی این ابیات مولوی
به خاطر می رسد:

عمر همچون جوی نونو می رسد مستمیری می نماید در جسد

* * *
کل یوم هو فی شان بخوان * * *
مولانا گلشنی در توضیح یکی از سوءالها که:
چو جان در منزل جانان وطن داشت چه مقصود اندرین آمدش در داشت
از دل مومن به جلوه گاه جمال حق و " گنج مخفی " تعبیر می کند که خدای الرحمن
علی العرش استوی در آن نظر می کند گنجی که ودایع زمین و آسمان در آن مستودع است
و همانگونه که گنج در ویرانی است آن دلی که تاروپود تعینات را ویران کند چنان گنجی
را تملک خواهد کرد آنگاه هشدار می دهد که بر سر گنجی چنین مارها نشسته، مارهایی که
پروریده^۶ هوی انسانی و راهزن صلاح زندگانی است:

بود در در صدف یا قوت در کان به تاریکی نهان است آب حیوان
برو تحقیق این معنی کما هو زالرحمن علی العرش استوی جو
اگ - ه بهر رحمن عرش مآوی است دل غم دیدگان الله را جا است

نمی‌گنجد زمین و آسمانش
هر آنچه در زمین و آسمان است
دل موءمن کند در خود نهانش
همه در طی آن گنج نهان است . . . .

* * *

چو جانرا سوی ویرانه گذر شد
طلسم " گنج مخفی " خود همین بود
وزانگونه نشانها باخبر شد
ولی زان مار در وی دردورنج است . . . .
و این معانی با این طرز گفتار شیوه مولوی را در مثنوی یاد می‌آورد. آنجا که از جلوهٔ فیض حق تعالی سخن می‌گوید بر آن است که فیض حق تعالی پیوسته اقتضای جوشش دارد و به مصداق " کنت کنزا " مخفیا " فاجبیت ان اعرف " این کمال اقتضای جلوه‌گری و فیضان در دل بنده با ایمان می‌کند و هر موءمنی به تناسب گنجایش و عا^۵ معرفت و کمال خویش از آن چشمه فیض سبحانی سیراب می‌گردد (۵) این دل صافی که از ره هوی برخیزد و متاع ارجمند اخلاص به پیشگاه خدای بخشاینده عرضه کند " گنج مخفی " را حیازت خواهد کرد و این معانی را مولوی بدینسان می‌آورد:

قطره‌یی از دجله خوبی اوست
گنج مخفی بد زپری چاک کرد
کان نمی‌گنجد زپری زیر پوست
خاک را تابانتر از افلاک کرد
گنج مخفی بد زپری جوش کرد
خاک را سلطان اطلس پوش کرد
(از: دفتر اول)

و نیز:

زین حکایت کرد آن ختم رسول
که نگنجیدم در افلاک و خلا
از ملیک لایزال و لم یزل
در عقول و در نفوس باهدی
در دل موءمن بگنجیدم چو ضیف
بی زچون و بی چگونه بی زکیف
(از: دفتر ششم)

تمثیلی لطیف در اسفار اربعه:

یکی از پرده‌های زیبا و جالب " ازهار گلشن " تمثیلی لطیف است از اسفار اربعه (۶) که ضمن آن به روشنگری احوالی که بر گلاب عارض شده و او را در سیر تکاملی بر آب تقدم بخشیده و ارجمندی داده است می‌پردازد و می‌گوید: گلابی را از صفحهٔ گلبرگی گذر افتاد قطره آبش بدید و از رشک طاقت و هوش از جان و اشک از سرتاپای روان شد، عتاب آلوده گلاب را گفت: مگر نه این است که هستی تو از من است؟ چرا مرا بر خاک آرام و ترا مسند بر رخ دلارام است؟ گلاب گفت: من از جنس توام، لکن سفرها طی کرده و پیوسته در حلول

و ارتحال بوده‌ام، باچه‌سختیها در این وادی ره‌پیموده‌ام تا سرانجام از ذل‌خاک‌نشینی به‌عز گلابی رسیده‌ام تو پایبندگلی و من خیمه‌بدوش هرمنزلی، تاروزی که از منزل‌خویش پای برون‌نگذاری کام دل‌نبینی:

گلابی را زگل‌بگرفته استیاد
گذر برروی چون گلبرگی افتاد
زرشگش آب را هوش از روان شد
بجای اشک سرتاپای روان شد
بدو آب از صفای دل گهر سفت
عتاب‌آلوده بادی در جگر گفت
که تو گرچه زرفعت برسمائی
نه‌که در اصل فطرت جنس‌مائی
مرا بر خاک تیره باشد آرام
تورا آرامگه روی دلارام
چو آب این نکته‌ها را همچو در سفت
گلابش در جواب این‌گفت و خوش‌گفت
که من جنس توام لیکن در اسفار
بسی طی کرده‌ام ادوار و اطوار
ز روزی که زبیرت بود انتقالم
همیشه در حلول و ارتحالم
نخستین مرحله در ورطه‌ء ذل
به‌خاک تیره رفتم در تنزل
زارکان مظهر جامع تراب است
نبینی شاه‌مردان بوتراب است
وز آنجا جاذبی ز اجزای نیاری
مرا در ارتفاع می‌کرد یاری
دگر ره چون از این منزل شدم دور
بدیدم عالمی پر بهجت و نور
گلی گشتم به گلزار نکویی
در اوج لطف و حسن تازه‌رویی
در این بودم که دست رحمت یار
مرا بگرفت و دور افکند از خار
چو دید از حشمت و عزم سرافراز
گرفت از من لباس نخوت و ناز
چو در خود یافتم زین‌گونه پستی
بریدم دل به‌کل از خود پرستی
تو آن آبی که داری پای در گیل
من آبی هر زمان نو کرده منزل
برون‌نهاده گام از منزل خویش
چه برخورداری از کام دل‌خویش

پیام به‌دانش‌پژوهان

آن‌کدام دانش و فرهنگی است که نجات‌بخش است؟ ابراهیم گلشنی در پایان منظومه‌خویش در پاسخ این سؤال دانش‌پژوهان را بفرآگیری دانشی سفارش می‌کند که آدمی را از کسوت غرور برهنه و به‌زیور اخلاص و حضور آراسته کند و این دانشی است که جان ترا سبکبار و تیزبال ساخته و در آسمان حقیقت و وحدت به‌پرواز می‌آورد و همو است که آدمی را به نجات و سعادت رهبری می‌کند، دریایی است ژرف که بدان شناوران روشندل وارسته را دره‌التاج و گوهران وهاج نصیب می‌گردد. از علومی که مایه فزونی نخوت و اسیری در چنگال کثرت است سخت باید دور بود:

دوای درد گمراهی به علم است
 نه کز کثرت فزاید ظلمت و غمی
 نه زان علمی که در نخوت فرایند
 نه کاندرا آخرت گردد و بالت
 که نه حصرش توان کردن نه تحدید
 بغواصی در او جانهای احرار
 وزان درها یکی این درة التاج

نجات تو در این رادی به علم است
 از آن علمی که در وحدت برد پی
 از آن علمی که از هستی بگاهد
 از آن علمی که سازد تیزبالت
 چه دریایی است ژرف این "علم توحید"
 بدان دریا درون درهای اسرار
 از او در دست دل درهای وهج

گنجینه آیات و احادیث:

گنجینه "ازهار گلشن"، از آیات قرآنی و احادیث پیامبر (ص) و اهل بیت
 علیهم السلام بسی گرانبار است و مسلم است که استفاده از آنهمه آیات و احادیث هم از
 حیث محتوا، کلام گلشنی را فروغ هدایت و نیکیبختی داده و هم از دیدگاه بلاغت بر استحکام
 لفظ و رشاقت و رسایی سخن افزوده است، اینک باجمال نمونه‌هایی از این تاثر و تضمین
 را می‌آوریم:

۱- آیات

- از ص (۱):

زکاف کن و کان یک گوهر اندوخت   دو کون از قاب آن گوهر بر افروخت
 مستفاد است از آیه ۱۱ سوره بقره:

بدیع السموات والارض و اذاقضی امرا " فانما یقول له کن فیکون
 - از ص ۳:

چو در بسط آمده خورشید جودش   با کوان درشده ظل وجودش
 اشارت است به آیه ۴۸ سوره فرقان:

الم تر الی ربک کیف مدالظل ولو شاء لجعله ساکنا " ثم جعلنا الشمس علیه دلیلا ".
 - از همان صفحه:

محیط جمله گشته حضرت هو   نواصی همه در قبضه او
 ناظر است به آیه ۵۶ سوره هود:

انی توکلت علی اللہ ربی وربکم و ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ان ربی علی صراط مستقیم
 - و بیت زیر از همان صفحه:

نخست افشاند تخم فطره الله   به آخر ویژه کرده دانه از گاه
 مستفاد است از آیه ۳۵ سوره روم:

فاقم وجهك للدين حنيفا " فطرة الله التي فطر الناس عليها . . . . .

– بیت زیر از ص ۴ :

احمد را دور در اقلیم احمد زجمع قاب قوسین میم احمد
ناظر است به آیه ۱۵ سوره ۶ نجم :

فکان قاب قوسین او ادنی

– در ص ۲۳ ابیات زیر :

ندارد هیچ امری اندر او هجر سلام فيه حتى مطلع الفجر
از آن یک شب فزون از الف شهر است که مجلای جمال اسم دهر است
به آیات سوره ۶ قدر : " سلام فيه حتى مطلع الفجر " و " ليلة القدر خير من الف شهر " اشاره شده است .
– در ص ۲۸ و ص ۵۴ ابیات :

تفاوت نیست اندر خلق و رحمن رحیمیت فزاید علم و ایمان
کمال و نقص از آن سر هست یکسان تفاوت نیست اندر خلق رحمن
مصراع اول بیت اول و مصراع دوم بیت دوم از آیه ۴ سوره ۶ ملک استفاده شده است :
الذی خلق سبع سموات طباقا " ماتری فی خلق الرحمن من تفاوت . . . . .
– و ابیات زیر در صفحه ۲۹ :

ترا با او کجا امکان دید است که با تو اقرب از جبل الورید است
ظلال آن در افلاک مقوس بود خورشید و ماه و خمس خمس
به ترتیب به آیه : نحن اقرب الیه من جبل الورید و آیه ۱۶ سوره ۶ تکویر : فلا اقسام بالخمس
نظر داشته است .

– در صفحه ۳۱ در بیت :

به دانش مظهر ام الكتاب است به منطق مظهر فصل الخطاب است
ترکیب (ام الكتاب) مستفاد است از آیه ۳ سوره ۶ آل عمران : هو الذی انزل علیک الكتاب
فیه آیات محکمت هن ام الكتاب و اخر متشابهات و آیه ۳ سوره ۶ رعد : یمحو الله ما یشاء
و یثبت و عنده ام الكتاب .

– و در همین صفحه بیت :

طراز خلقتش تشریف لولاک خلافت نامه اش انا جعلناک
مصراع دوم آن ما خود است از آیه ۲۶ سوره ص : یا داود انا جعلناک خلیفة فی الارض
فا حکم بین الناس بالعدل .

از در همان صفحه در بیت :

سندده مخدوم و مسجود ملائیک امین فحزن ک

از آیه ۳۳ سوره بقره استفاده شده است :
اذ قلنا للملئکه اسجدوا لآدم

– در صفحه ۵۱ گوید :

ز نفس مطمئنه التفاتی است   ندای ارجعی آنجانجاتی است
و این بیت ناظر است به آیه ۲۹ سوره فجر : یا ایتها النفس المطمئنه ارجعی الی ربک
راضیه مرضیه .

– در صفحه ۵۴ بیت زیر :

توجه چون بر آن درگاه باشد   ز هر سو شم وجه الله باشد
ناظر است به آیه ۱۱ سوره بقره : فاینما تولوا وجهکم فثم وجه الله
– در صفحه ۵۶ بیت :

یکی خمخانه و خم درکشیده است   هنوز ایستاده در هل من مزید است
در مصراع دوم از آیه ۲۹ سوره ق بهره گرفته است .
یوم نقول لجهنم هل امتلاءت و تقول هل من مزید .
– در ص ۵۸ در ابیات زیر :

امینی در جهان کی چون جماد است   که اسرار وجودش در نهاد است
امین بودی بر اوجست از تو اسرار   به خاک اندر امین گشتی دگر بار
از مضمون آیه ۷۳ سوره احزاب بهره گرفته است :

انا عرضنا الامانه علی السموات والارض فابین ان یحملنها واشفقن منها و حملها الانسان
انه کان ظلوما جهولا .

– در بیت زیر از ص ۶۱ :
قال جامع علوم انسانی

چه باشد چارنهران موارد   سقاهم ربهم در چیست وارد
به آیه ۲۱ سوره انسان نظر دارد :

حلوا اساور من فضه و سقاهم ربهم شرابا " طهورا " (۷)

– در بیت زیر از ص ۶۳ :

زاعیان علم اسما را کنی حل   شوی در علم الاسما معول
به آیه ۲۹ سوره بقره اشارت است :
وعلم آدم الاسماء کلها

– در بیت زیر از ص ۶۵ :

سقاهم ربهم کز مالک آمد   مقام کل شیئی هالک آمد

مصراع اول ناظر است به آیه ۲۱ سوره دهر (که پیش از این یاد شد) و مصراع دوم به آیه ۸۸ سوره قصص :

کل شیئی هالک الا وجهه

— در همان صفحه بیت :

شهید حق روزی خور یار شهید حق ز روزی گشته بیزار
اشارتی است به آیه لا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ ماواتا بل احیاء عند ربهم یرزقون
— در ص ۶۶ و ص ۴۲ ابیات زیر :

برو در رب زدنی علما " اندیش
مشو در بند مال ای مرد درویش
از آنرو در همه شان مستفیض است بدین معنی دعای او عریض است
به ترتیب به آیه ۱۱۳ سوره طه : و قل رب زدنی علما " و آیه ۵۱ سوره فضلت اذا مسه الشر
فدودعاء عریض ، نظر داشته است .

احادیث در ازهار گلشن :

در این منظومه پرتو احادیث نیز همچون آیات منعکس است در این مقاله برای
جلوگیری از طول و تفصیل مطلب به عنوان نمونه به مواردی از آن اشاره می شود . نخست ابیاتی
از ازهار گلشن که متضمن مفاد احادیث است با ذکر صفحات می آورم آنگاه بترتیب ابیات
یاد شده احادیث مورد نظر را ذکر می کنم :

ابیات :

وزان جمع رسل آن شاه لولاک	لواى رفعت افرازان بر افلاک ص ۲
شبابری که آن محبوب لولاک	لواى عزور رفعت زد بر افلاک ص ۶۶
نه آن آبم که می دیدی از ان پیشش	دوباره زاده ام از مادر خویشش ص ۳۸
تویی در استوی بر ماه مغبون	منم در راه جانان مست و مجنون ص ۳۸
هوی دانه کرد از دامت اعمی	نبی فرمود حب الشیئی یعمی ص ۴۲
به ذلت بنده شهوت مزید است	از انسان بنده یی کوزر خرید است ص ۴۲
چه فقر است آنکه فقر خاص و عام است	سواد الوجهه فی داریین کدام است ص ۴۲
حرام است آخرت بر اهل دنیا	حرام است این جهان بر اهل عقبی ص ۴۴
از آن این قصه در عالم سمر شد	که فرزند خلف سر پدر شد ص ۴۱
قیاس از خواب کن ایمن شواز فوت	نبی فرمود النوم اخ الموت ص ۵۷
نبی دید از تو دین را باهوی جفت	از آن خدما صفی دع ما کدر گفت ص ۴۸
گ... عالم و سرخیل درگاه	مقیم بارگاه لی مع الله ص ۳۲

احادیث:

- لولاک لما خلقت الافلاک . (در بیت اول و دوم) .
- قال عیسی علیه السلام لایلیج ملکوت السموات من لم یولد مرتین .
- من استوی یوماه فهو مغبون .
- حبک الشیئی یعمی و یصم .
- قال النبی ص : عبدالشهوہ اذل من عبدالرق .
- الفقیر فخری - الفقیر سواد الوجه فی دارین .
- الدنیا حرام علی اهل الاخره والاخره حرام علی اهل الدنیا و هما حرامان علی اهل الله
- الولد سرا بیه .
- النوم اخ الموت .
- خذ ما صفی و دع ما کدر .
- لی مع الله وقت لایسعنی ملک مقرب ولانبی مرسل .

توضیحات:

(۱) از این کتاب پنج نسخه به نظر اینجانب رسیده است که چهار نسخه آن در کتابخانه‌های تهران بمشخصات زیر است:

الف: کتابخانه مجلس ۲۳۱۷ سده ۱۰ و ۱۱ ف ۱:۸ ب کتابخانه مجلس
۴۲۸۹/۱ سال ۱۲۵۰

ج: کتابخانه مجلس ۱۱۵۱/۴ سده ۱۳، نزدیک ۱۴۰۰ بیت، ف ۵۷۲:۳
د: کتابخانه دانشگاه تهران ۴۸۰۲، سده ۱۴، ف ۱۴:۱۴ و ۳۸۳۹ و نسخه
پنجم که مورد استفاده و استناد اینجانب در این مقالات است نسخه
تبریزی باشد از کتابخانه ملی شماره ۱۱۴۸۹، ۳۲ (۳۲۳۲) ف ۵۰:۱
(۲) منابع تحقیق این مقاله در شرح حال ابراهیم گلشنی بدین قرار است:

الف: اسماء المؤلفین و اثار المصنفین اسماعیل پاشا طبع اسلامبول ذیل الگلشنی
ص ۲۶ و ج ۱

ب: قاموس الاعلام شمس‌الدین سامی طبع اسلامبول ترکی
ج: دانشمندان آذربایجان، محمد علی تربیت، ص ۳۱۸
د: ریحانه الادب، مدرس تبریزی، ج ۳

(۳) گلشن راز اثر شیخ نجم‌الدین محمود بن عبدالکریم بن یحیی شبستری از عرفا و علمای عصر خود بوده و بنا به مشهور گلشن راز را در ۱۸ سالگی در پاسخ ۱۹ پرسش عارف بزرگ خراسان امیر حسینی هروی بسال ۷۱۷ هجری به نظم

آورده که مجموعاً " ۹۹۲ بیت است. تولد سال ۶۹۷ و وفات ۷۳۵، شروح متعددی بر گلشن‌راز نوشته شده که اهم آنها شرح لاهیجی است بنام مفاتیح الاعجاز که بسال ۱۲۶۴ در تهران بطبع رسیده است.

(۴) رک ص ۱۱۶ کلیات سعدی به تصحیح فروغی ۱۳۲۸

(۵) فسالت اودیة بقدرهار عدد ۱۸

(۶) اسفار اربعه بطور اجمال عبارت است از: سیر الی الله بفناء افعال و سیر فی الله بفناء صفات و سیر بالله بفناء ذات و سیر من الله بقاء بعد الفناء.

(۷) ابراهیم گلشنی در تفسیر چهارنهر مندرج در بیت، آیات ۱۵ تا ۱۸ سوره محمد را مورد استناد قرار داده است که این ۴ نهر در آن آیات یاد شده و از آن به تفضیل سخن رانده است:

افمن کان علی بینة من ربه کمن زین له سوء عمله واتبعوا اهوائهم مثل الجنه التي وعد المتقون فیها انهار من ماء غیر اسن و انهار من لبن لم یتغیر طعمه وانهار من خمر لذة للشاربین وانهار من عسل مصفی ولهم فیها من کل الثمرات و مغره من ربه کمن هو خالد فی النار و سقوا ماء " حمیما " فقطع اعمالهم .